

ЕП О ГИЛГАМЕШУ

СУМЕРСКО-ВАВИЛОНСКА КЊИЖЕВНОСТ

Књижевност старог века

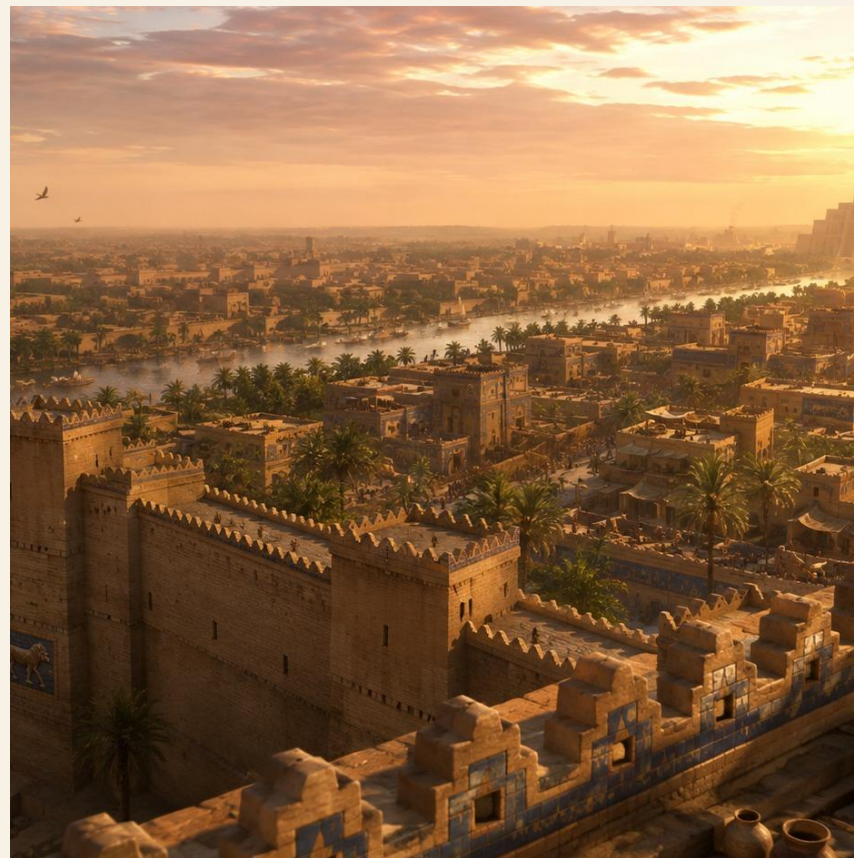
Шири оквир у коме настаје и „Еп о Гилгамешу“.

Историјско трајање епохе старог века: **од времена првих цивилизација и прве писмености** (четвртог и трећег миленијума п.н.е,) **до пропасти Западног римског царства** (476. године нове ере).

Заједничка карактеристика свих књижевности старог века јесте **усмено порекло**. Записивање књижевних дела јавило се много касније, када су почела да настају и прва писма и различити начини чувања рукописа.

Најстарије етапе у књижевности обједињујемо називом **књижевност старог века**, а развијала се на простору **Месопотамије, Египта, Блиског истока, Грчког и Римског царства**.

Еп о Гилгамешу, Библија и Илијада су најпознатија књижевна дела ове епохе.

Град, храм и писмо: књижевност настаје унутар цивилизацијског поретка.

Од слике до гласа: најстарија писма

Развој писма мења начин на који заједница чува знање и књижевност.

● ПИКТОГРАФСКО

Цртеж представља предмет, биће или ситуацију.

● ИДЕОГРАФСКО / ЛОГОГРАФСКО

Знак представља појам, реч или групу речи.

● СИЛАБИЧКО

Знак означава слог; број потребних знакова се смањује.

● АЛФАБЕТСКО

Знак се везује за глас; систем постаје економичнији.

Клинасто писмо је начин обликовања знакова утискивањем клина у глину; у Месопотамији је служило различитим језицима и вредностима знакова.

	СУМЕРСКО- ВАВИЛОНСКА КЊИЖЕВНОСТ	ЕГИПАТСКА КЊИЖЕВНОСТ	ХЕБРЕЈСКА КЊИЖЕВНОСТ	ГРЧКА И РИМСКА КЊИЖЕВНОСТ	КЊИЖЕВНОСТ ДАЛЕКОГ ИСТОКА
ПИСМО	клинасто	хијероглифско	хебрејско	алфабет и\набецеда	кинеско и јапанско
ПОДНЕБЉЕ	Месопотамија	Египат	Палестина и Блиски исток	Грчко и Римско царство	Кина и Јапан
НАЈЗНАЧАЈНИЈА ДЕЛА	Еп о Гилгамешу	• Књига мртвих • Записи на пирамидама и саркофазима	• Библија • Талмуд (јеврејска света књига)	• Развијају се сва три књ. рода • Илијада • Одисеја • Антигона	• Епови Махабхарата и Рамајана (око 120.000 стихова, међу најобимнијим еповима светске књижевности)

Зашто је овај еп и даље жив?

Читамо текст стар више миленијума, а препознајемо врло савремена питања.

1 ПРИЈАТЕЉСТВО

Најснажнија промена јунака не настаје у борби него у односу са Енкидуом.

2 СМРТ

Гилгамеш први пут истински разуме сопствену смртност тек када изгуби пријатеља.

3 СМИСАО

Еп пита шта човек може да остави иза себе када не може да победи време.

4 ВЛАСТ

Од самовољног краља до владара који уме да види вредност града и заједнице.

Месопотамија и Урук

- **Урук** је један од најранијих великих градских центара **јужне Месопотамије** — простора између Тигра и Еуфрата.
- Град, зидине, храмови, канали и пољопривреда чине позадину епа: цивилизација је у тексту видљива и материјална.
- Гилгамеш је у традицији краљ Урука; његова слава је неодвојива од града којим влада

Урук се у савременој археологији везује за локалитет Варка у данашњем Ираку.

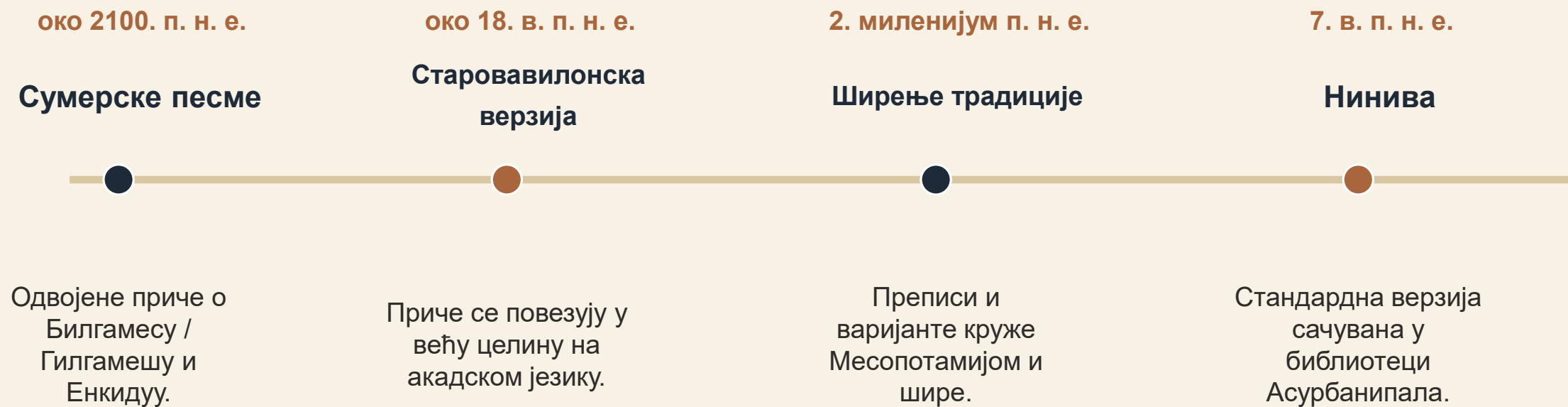
Од глине до књижевности

- Текст је **записиван клинастим писмом** — знацима утиснутим тршчаним писалом у влажну глину.
- Глина је могла да се суши или пече, па су **многе таблице преживеле пожаре, рушења и векове заорава**.
- **Еп познајемо из фрагмената различитог времена и порекла**; не постоји један „оригинални рукопис“ који је сачуван у целини.
- Читање епа је зато **и филолошка реконструкција**: научници спајају варијанте, попуњавају празнине и упоређују преписе.

Како је дошао до нас овај еп? Превод клинастог писма или не?

Код нас нема људи који познају тај језик, тако да ми читамо НЕМАЧКИ ИЛИ РУСКИ ПРЕВОД. Немачки је прихваћенији.

Како је еп стигао до нас

Данашњи „Еп о Гилгамешу“ је реконструисан из више рукописних сведочанстава и фрагмената — зато су нека места и даље оштећена или несигурна.

Асурбанипалова библиотека

Нинива, VII век п. н. е. — једно од најважнијих места очувања месопотамске писмености.

- **Асирски краљ Асурбанипал** окупљао је у Ниниви преписе књижевних, религијских, медицинских, астрономских и учених текстова.
- Писари су преписивали и доносили таблице из различитих средишта; библиотека је била својеврсна архива знања древне Месопотамије.
- У рушевинама Ниниве у XIX веку пронађене су десетине хиљада таблица и фрагмената — међу њима и делови стандардне вавилонске верзије „Епа о Гилгамешу“.

Дванаест таблица — али не једнако јединствена целина

Стандардна вавилонска редакција традиционално се везује за писара Син-леки-униннија.

I–XI: главна радња

- Од самовољног владара до пријатељства са Енкидуом.
- Кедрова шума, Хумбаба, Иштар и Небески бик.
- Енкидуова смрт и Гилгамешова потрага за бесмртношћу.
- Утнапиштим, Потоп, биљка подмлађивања и повратак у Урук.

Како их можемо композицији поделити?

1. Гилгамеш и Енкиду (до 7. певања)
2. Гилгамеш у потрази за вечним животом (од 8. до 12. певања)

XII: додатак

- Таблица XII не наставља природно радњу XI таблице. Она прерађује старију сумерску причу о Енкидуу и свету мртвих.

Гилгамеш: легендарни краљ и књижевни јунак

- Сумерска традиција памти Гилгамеша као краља Урука; могуће је да из легенде стоји **историјски владар из раног III миленијума п. н. е.**
- **Ко је био Гилгамеш? Какво је његово порекло?**
- Гилгамеш има божанско порекло (две трећине је бог, а једну трећину човек) које га издваја од осталих људи и чине га епским херојем.

Како еп почиње: похвала, не инвокација

За разлику од хомерских епова, текст не почиње призивањем музе, већ похвалом јунака који је „видео дубину“, стекао знање и оставио велико градитељско дело.

● КРАЉЕВСКА ПОХВАЛА

Облик подсећа на древне владарске натписе који истичу мудрост, моћ и градитељство.

● ОКВИР ЕПА

Зидине Урука јављају се на почетку и на крају: исто место добија нови смисао.

● КЉУЧ ТУМАЧЕЊА

Величина јунака се на крају не мери само снагом, него знањем које је стекао.

Драматуршка путања епа

Кружни смисао: еп почиње и завршава се зидинама Урука — али јунак који их гледа на крају више није исти човек.

I ЦЕЛИНА

ОД ВЛАДАРА ДО ПРИЈАТЕЉА

Гилгамеш мора прво да сретне некога ко му је
раван — тек тада почиње његово човечење.

Гилгамеш на почетку: моћ без мере

Какав однос има Гилгамеш према својим суграђанима, а како га они доживљавају?

- Гилгамеш је најјачи у Уруку, али његова снага није у равнотежи са одговорношћу.
- Грађани се жале боговима на његову самовољу: владар који треба да штити заједницу постао је извор страха.
- Гилгамешев недостатак није слабост него претераност — превише снаге, превише самопоуздања, премало границе.

Стварање Енкидуа: природа као противтежа граду

Како је створан Енкиду? На који начин је описан Енкиду, одмах по стварању? Како и где живи Енкиду? Због чега га се ловац плаши?

- На молитву људи богиња Аруру ствара Енкидуа — биће снажно као Гилгамеш, али рођено изван града. Она га је створила од блата, а пљувачком и дахом му удахнула живот.
- Он живи са животињама, пије на појилу и руши ловачке замке.
- У почетку нема градске обичаје, одећу, хлеб, пиво ни друштвену улогу.
- Енкиду је „друга половина“ света епа: природа наспрам културе, тело наспрам институције, непосредност наспрам власти.

Енкиду као огледало

**Богови не кажњавају Гилгамеша слабијим
противником — шаљу му некога ко је
довољно снажан да га заустави.**

Први корак ка промени није пораз, него сусрет са равноправним другим.

Шамхат: прелаз из природе у културу

Образлажу на који начин Гилгамеш предлаже ловцу да одвоји Енкидуа од степе и стада?

- Шамхат не „квари“ Енкидуа; она га уводи у свет људских односа, говора, одеће, хране и града.
- После сусрета са њом, **њега животиње га више не прихватају на исти начин.**
- Енкиду губи део првобитне дивље снаге, али добија свест, језик, културу и могућност пријатељства.
- Та жена ће му испричати за Гилгамеша , те ће Енкиду поћи за Урук како би га изазвао на двобој. Грађани га радосно дочекују надајући се ослобођењу од Гилгамешовог терора.

Хлеб, пиво, одећа, име: како се постаје „човек града“

1 ХЛЕБ

Храна коју природа не даје готову: она претпоставља рад, пољопривреду и припрему.

2 ПИВО

Заједничко пиће и обред друштвености; знак преласка у културу.

3 ОДЕЋА

Тело више није само природно тело — постаје део заједнице и њених правила.

4 ГРАД

Енкиду први пут добија место међу људима и задатак који превазилази голи опстанак.

Енкиду и Адам: паралеле

СЛИЧНИ МОТИВИ

Човек је **обликован од земље / глине.**

У почетку **живи изван сложеног друштвеног поретка.**

Женски лик посредује у преласку у ново стање.

Храна, одећа и стид / свест о телу постају знаци промене.

ВАЖНЕ РАЗЛИКЕ

Енкидуова прича није прича о „паду“ у истом теолошком смислу.

Шамхат није негативна заводница: она уводи Енкидуа у говор, храну, одећу, град и пријатељство.

Снови као најава судбинског сусрета

Шта Гилгамеш сања пре доласка Енкидуа и како мајка тумачи тај сан?

- Пре Енкидуовог доласка Гилгамеш сања чудне знакове: **тешки предмет / секиру коју привлачи себи и заволи.**
- Његова мајка Нинсун тумачи сан као **најаву снажног сапутника који ће му постати близак.**
- Снови у епу нису психолошки приватни догађаји као у модерном роману: они су канал између људи и божанског поретка. Они истовремено граде ишчекивање и показују да велики сусрети делују као нешто унапред уписано у судбину.

Рвање у Уруку: од судара до пријатељства

- Енкиду долази у Урук и стаје Гилгамешу на пут — први пут неко јавно ограничава краљеву самовољу.
- Њихов сукоб је физички, али исход није једноставна победа једног над другим.
- Препознају један у другом снагу, храброст и достојног противника.
- Ту настаје један од најважнијих преокрета у светској књижевности: непријатељ који је могао бити уништен постаје пријатељ који ће променити читав живот јунака.

Гилгамеш и Енкиду — двојници који се допуњују

ГИЛГАМЕШ

култура • град • власт •

слава

самовоља

усамљеност

страх од смрти

чиста сила

ЕНКИДУ

природа • тело •

непосредност • мера

обуздавање

пријатељство

искуство губитка

људскост

Пријатељство као „лек“ за самовољу

**Енкиду не одузима Гилгамешу снагу. Он
његовој снази даје правац.**

*Од овог тренутка велики подвизи више нису само демонстрација моћи — постају
заједнички ризик, одговорност и судбина.*

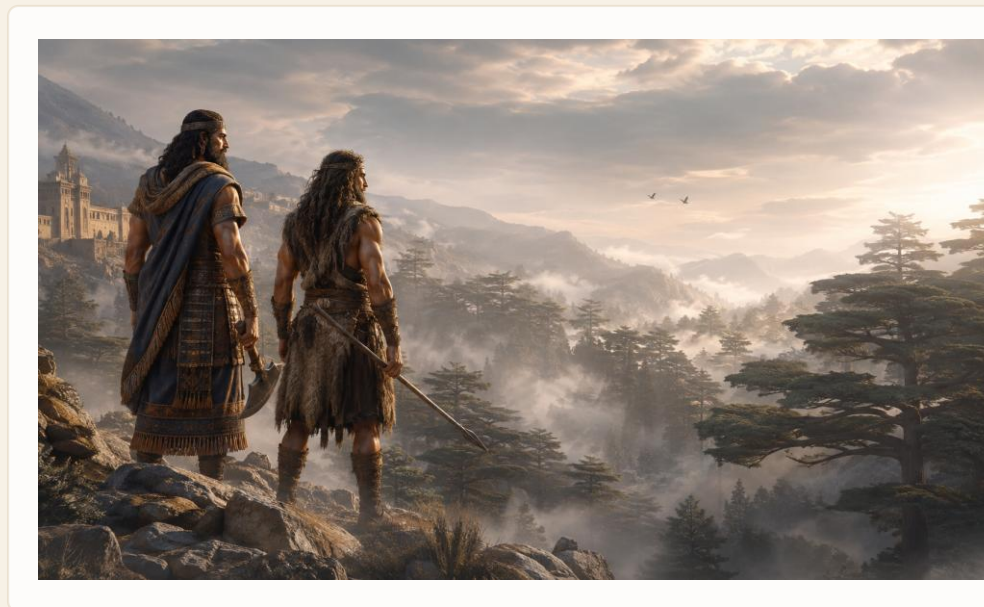
II ЦЕЛИНА

СЛАВА И ЊЕНА ЦЕНА

Највећи подвизи Гилгамеша и Енкидуа истовремено су врхунац њихове славе и почетак трагедије.

Зашто иду у Кедрову шуму?

- Гилгамеш жели дело о коме ће се говорити: ако већ човек мора умрети, име може да преживи.
- **Кедрова шума је далеко, света и опасна; њоме влада чудовишни чувар Хумбаба, постављен вољом бога Енлила.**

Хумбаба: чудовиште или чувар границе?

- Хумбаба је страшан, али није случајни демон: његова улога је **да чува Кедрову шуму**.
- Када се суочава са смрћу, **моли за милост** — и тиме престаје да буде једноставна препрека без гласа.
- Гилгамеш се у једном тренутку колеба; Енкиду га подстиче да доврши подвиг пре него што се богови умешају.
- Убиство доноси славу, али и последицу: јунаци су прешли границу коју човек није сам поставио.
- Они свирепо убијају Хумбабу, вадећи му утробу. Затим су посеekli моћна кедрова стабла које је Хумбаба пре штитио и са сплавом се низ Еуфрат враћају назад у цивилизацију у град Урук.

Иштар и одбијена понуда

- После тријумфа Гилгамеш привлачи пажњу богиње Иштар, која му **нуди брак и краљевске дарове**.
- Гилгамеш је **одбија** и набраја несрећне судбине њених претходних љубавника.
- Ово није само љубавна сцена: сукобљавају се смртни владар који говори без страха и богиња чија част не трпи понижење.
- Речи постају покретач катастрофе: јунак који је победио чудовиште не уме да измери последицу увреде.

Небески бик: последњи велики заједнички подвиг

- Увређена Иштар тражи од бога Ануа Небеског бика као оруђе казне.
- Бик доноси разарање Уруку; Гилгамеш и Енкиду га заједнички савладавају.
- Победа је спектакуларна, али после Хумбабиног убиства постаје још један знак да су јунаци нагомилали преступе против божанског поретка.
- Енкиду додатно вређа Иштар — тријумф прелази у пркос.

Од тријумфа до пресуде – кажњавање Енкидуа

- Богови одлучују да **један од двојице мора да плати животом за оно што је учињено.**
- Избор пада на Енкидуа: казна погађа онога чија ће смрт најдубље променити Гилгамеша.
- Еп овде мења жанровски ритам: **после низа спољашњих победа почиње унутрашња драма коју никаква снага не може да реши.**
- **Непобедиви јунаци могу да савладају чудовишта — али не и одлуку смрти.**

Енкидуов сан о свету мртвих

Шта сања Енкиду непосредно пред смрт? Какав је свет мртвих?

- Енкиду сања мрачан свет у коме су некадашњи моћници сведени на исту судбину као и други мртви.
- Подземље је „кућа праха“: простор без херојске славе, телесне снаге и земаљских разлика.

Енкидуова смрт

- Енкиду умире после дуге болести; болује 12 дана и умире.
- Гилгамеш га оплакује 6 дана, 7. дана га сахрањује и тада креће у потрагу за бесмртношћу.
- Енкидуа стигла људска судбина. **Гилгамеш, који је полубог, први пут се сада суочава и са сопственом пролазношћу и смртношћу, због тога њега губитак пријатеља додатно погађа, зато што га је подсетио сопствене пропадљивости.**
- Од овог тренутка главни „непријатељ“ епа више није Хумбаба, бик ни богови — него смртност сама.

Највећи преокрет епа

Енкидуова смрт не одузима Гилгамешу само пријатеља — одузима му и илузију да је изузет од људске судбине.

Све што следи јесте покушај да се та спознаја поништи.

III ЦЕЛИНА

ПОТРАГА ЗА БЕСМРТНОШЋУ

Гилгамеш напушта град, титулу и сигурност — и креће на пут који је истовремено географски и унутрашњи.

Краљ постаје луталица

Где се Гилгамеш упутио?

- Гилгамеш одлази у дивљину обучен у животињске коже — готово као Енкиду на почетку епа.
- **Његов циљ је Утнапиштим, једини смртник коме су богови даровали вечни живот после великог Потопа.**
- Потрага је парадоксална: да би избегао људску судбину, Гилгамеш мора да напусти све што његов живот чини људским.

Планина Машу и људи-шкорпије

- На крају познатог света Гилгамеш стиже до **планине Машу, чија врата чувају чудесна бића — људи-шкорпије.**
- Они препознају његово необично порекло, али и његову смртну природу.
- Гилгамеш пролази путем којим Сунце путује кроз таму; Симболички, **он пролази кроз смртну таму пре него што стигне до могућег одговора на питање о вечном животу.**

Сидури: глас живота овде и сада

- **Сидури** је жена повезана са крчмом / точењем пића на рубу света и једна од ретких фигура која Гилгамешу нуди другачију перспективу.
- У старовавилонској традицији њен савет наглашава оно што припада смртном човеку: храну, чисту одећу, радост, породицу, блискост и дан који је дат..
- **Сабиту га саветује да живи сваки дан радосно и у слављу, да једе, пије и ужива, да се радује у наручју жене, као слављени краљ и јунак! Сабиту га саветује оно што је најтеже – да прихвати своју судбину и ужива у остатку живота.**

Познати „carpe diem“ пасус везује се за старовавилонску, а не за истоветно место у стандардној верзији.

Уршанаби и Воде смрти

- Уршанаби је **лађар** који **једини може да превезе Гилгамеша до Утнапиштима.**
- Између њих стоје **Воде смрти**: прелаз који није само просторни него онтолошки — граница света смртних.
- Гилгамеш својом наглошћу у почетку уништава помагала за прелаз, па мора сопственим радом да надокнади штету.

Утнапиштим

- Утнапиштим је преживео велики Потоп и после тога, заједно са женом, добио бесмртност од богова.
- Гилгамеш у њему види доказ да се смрт може победити.
- Утнапиштимова судбина не представља „метод“ који Гилгамеш може да понови — она је јединствен божански изузетак.

Прича о Потопу

- Богови одлучују да пошаљу **велики Потоп**, али бог Еа тајно упозорава Утнапиштима да сагради лађу.
- У лађу се **смештају људи, имовина, занатлије и живи свет**;
- После повлачења воде Утнапиштим приноси жртву, а богови преиспитују последице сопствене одлуке.
- На крају Утнапиштим и његова жена добијају живот „далеко од људи“ — вечност је купљена удаљавањем од обичног људског света.
- После олује **Утнапиштим пушта птице — голубицу, ласту и гаврана — да провери да ли се вода повукла**; гавран се више не враћа.

Потоп у „Епу о Гилгамешу“ и Библији

Једна од најпознатијих паралела између месопотамске и библијске традиције.

СЛИЧНОСТИ

- ✓ Божанска одлука доводи до великог потопа.
- ✓ Један човек добија упозорење и гради лађу.
- ✓ Чува се живот — људи, животиње / „семе живота“ и залихе.
- ✓ После воде пуштају се птице да провере да ли се копно појавило.
- ✓ Следи жртва и нови поредак после катастрофе.

РАЗЛИКЕ

- ✓ У епу делује више богова, са међусобно различитим намерама и одговорностима.
- ✓ У библијском тексту Потоп је укључен у јединствени морално-религијски оквир.
- ✓ Утнапиштим после Потопа постаје изузетак од људске смртности; Ноје не постаје бесмртан.
- ✓ У „Гилгамешу“ прича о Потопу служи Гилгамешовој потрази: он открива да Утнапиштимова вечност није пут који може да понови.

Проба сна: најједноставнији пораз

Утнапиштим поставља Гилгамешу једноставан тест: ако тражи победу над смрћу, нека најпре победи сан — њен свакодневни „мали облик“. Нека покуша да не спава 6 дана и 6 ноћи.

- Гилгамеш готово одмах заспи и спава данима.
- Утнапиштимова жена сваког дана оставља хлеб као доказ протеклог времена; хлебови старе док јунак спава.
- После великих чудовишта, највећи јунак бива поражен без борбе.

Биљка подмлађивања: последња шанса

Утнапиштим, на наговор жене, открива Гилгамешу тајну биљке која може да обнови младост.

- Гилгамеш је проналази на дну воде и овога пута не планира да је употреби одмах само за себе.
- Носи је у Урук да би је најпре испробао — важан знак да се у њему већ појавила мисао о заједници, не само о сопственом телу.

Змија краде биљку

- Док се Гилгамеш купа, змија осети мирис биљке, узима је и одлази.
- Мотив пресвлачења змијске коже природно је повезан са обновом — оно што човек жели, природа симболички већ поседује.
- Гилгамеш остаје празних руку и плаче: после дугог пута губи чак и последњи опипљиви знак наде.

Повратак у Урук: исте зидине, други човек

- Гилгамеш се враћа са Уршанабијем и показује му зидине Урука.
- Еп се враћа слици којом је и започео: граду, његовим темељима, зидовима и делу људских руку.
- Он није добио вечни живот, али је стекао меру: смртност не поништава вредност живота, рада, пријатељства и заједнице.

Шта је, онда, „бесмртност“ у епу?

**Не бескрајно трајање тела — него дело, име,
град, прича и памћење које човек оставља
другима.**

*Гилгамеш није победио смрт. Победио је заблуду да живот вреди само ако смрт
може бити поражена.*

IV ЦЕЛИНА

КАКО ЧИТАТИ ЕП

После радње долази најважније питање: шта све овај древни текст говори о човеку?

Гилгамешов преображај: EROS → FILIA → AGAPE

Ово нису термини које користи сам месопотамски текст.

EROS — ЖЕЉА И ПРИСВАЈАЊЕ

На почетку Гилгамеш делује из вишка снаге, жеље и самовоље.

ПРЕ ЕНКИДУА: Моћан, силан тиранин, самовољни млади краљ

FILIA — ПРИЈАТЕЉСТВО

Сусрет са Енкидуом уводи равноправност и узајамност. Гилгамеш први пут дели страх, подвиг, радост и губитак. Пријатељство га чини човечнијим и открива вредност другог.

AGAPE — БРИГА ЗА ЗАЈЕДНИЦУ

После губитка Гилгамеш постепено излази из опсесије сопственим телом. Биљку подмлађивања не жели само за себе, а на крају поново види Урук као заједничко дело. На крају достиже општељудску љубав – АГАПЕ – желећи да тајну бесмртности подели и са другима.

Пет великих тема

1 СМРТНОСТ

Човек је свестан краја — и управо та свест обликује његове изборе.

2 ПРИЈАТЕЉСТВО

Други човек може да промени јунака више него било која победа.

3 СЛАВА

Име може трајати, али слава без мере постаје охолост и насиље.

4 ВЛАСТ

Добар владар није најјачи, већ онај који силу ставља у службу заједнице.

5 ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Град, хлеб, одећа и писмо доносе културу — али и свест о губитку, времену и смрти.

Женски ликови: нису само „помоћнице“ јунака

- **Аруру** ствара Енкидуа и тиме покреће читав ланац Гилгамешове промене.
- **Шамхат** уводи Енкидуа у културу; њена улога је посредничка и цивилизацијска.
- **Нинсун** тумачи снове, саветује и ритуално штити сина и Енкидуа.
- **Иштар** показује опасну страну божанске моћи, жеље и повређене части.
- **Сидури** артикулише мудрост смртног живота, а **Утнапиштимова жена** показује сажаљење и подстиче последњу шансу са биљком.

Композиција: повратак истом месту, али не истом смислу

Научили смо — систематизација

Један слајд за брзо понављање целине.

ПОЕТСКИ ПРОСТОР

Урук • Кедрова шума • планина Машу • пут Сунца
кроз таму • Воде смрти • област Утнапиштима •
свет мртвих

КЉУЧНИ МОТИВИ

смртност • пријатељство • сан и предсказање •
слава • власт • граница • потоп • путовање •
биљка подмлађивања • памћење

БОГОВИ И ПОСРЕДНИЦИ

Ану • Енлил • Еа / Енки • Шамаш • Иштар • Аруру •
Нинсун • Сидури • Уршанаби

ЈУНАЦИ И МИТСКА БИЋА

Гилгамеш • Енкиду • Утнапиштим • Хумбаба •
Небески бик • људи-шкорпије • змија као симбол
обнове

Мини-провера: 8 брзих питања

1. Ко је Енкиду пре доласка у Урук?
2. Ко уводи Енкидуа у свет цивилизације?
3. Ко чува Кедрову шуму?
4. Зашто богови кажњавају јунаке после њихових подвига?

5. Шта покреће Гилгамешову потрагу за бесмртношћу?
6. Ко је Утнапиштим?
7. Како Гилгамеш губи биљку подмлађивања?
8. Шта зидине Урука значе на крају епа?

Мини-провера — одговори

1–4

- 1. Дивљи човек који живи са животињама и изван градских правила.
- 2. Шамхат.
- 3. Хумбаба, чувар постављен вољом Енлила.
- 4. Зато што су убили Хумбабу и Небеског бика и прешли границе божанског поретка.

5–8

- 5. Енкидуова смрт и страх да ће и он умрети.
- 6. Преживели Потоп коме су богови даровали бесмртност.
- 7. Змија је узима док се Гилгамеш купа.
- 8. Трајност људског дела, заједница и прихваћена људска мера.

ЗА КРАЈ

Гилгамеш се враћа без бесмртности — али се не враћа празних руку.

Донео је оно што на почетку није имао: меру сопствене моћи, искуство пријатељства и знање да смртност не умањује вредност живота — него је чини драгоценом.

ЕП О ГИЛГАМЕШУ